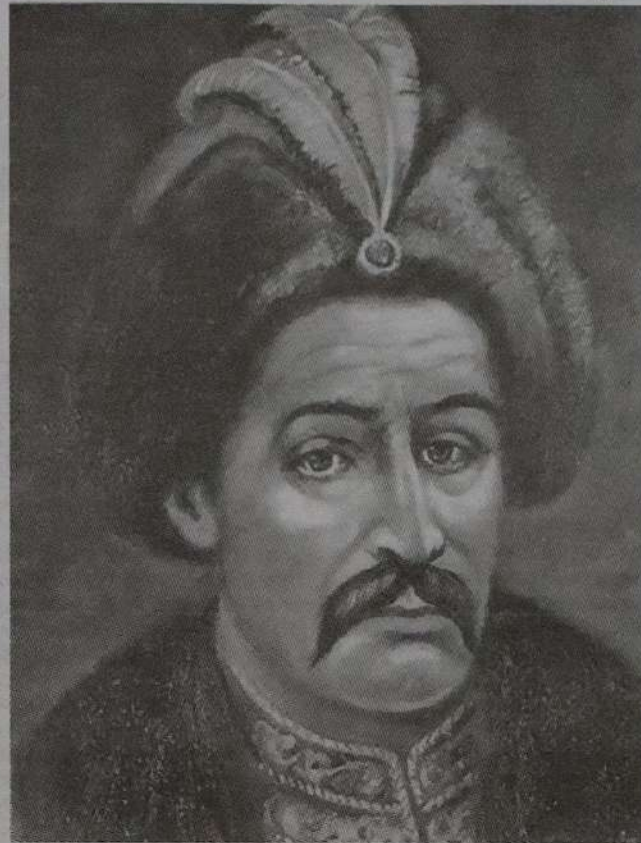


# Мотрона Кочубей ніколи не була в Диканьці. І похована вона не в Полтаві, а в Ніжині



Мотрона Кочубей.



Іван Мазепа.

**У лабіринтах історичних подій постараємося знайти крупинки фактів, щоб створити фактичний образ цієї незвичайної жінки. Хто ж вона, як минуло її життя?**

## Батьки були проти стосунків Івана Мазепи й Мотри Кочубей

Мотрона Кочубей народилася 1688 року в родині генерального писаря, а потім генерального судді Війська Запорозького в уряді гетьмана Івана Мазепи. Кочубей мали велику садибу з усіма господарськими будівлями в селі Гончарівка, що за 5 кілометрів від столиці гетьманської України — Батуріна. Ось там і минули дитячі та юнацькі роки Мотрони. Коли їй виповнилося 16 років, дівчину похочав гетьман України — 65-річний Іван Мазепа. На той час він був удівцем, а Мотроні доводився хрещеним батьком.

Незважаючи на велику різницю у віці, між Іваном Мазепою та юною Мотроною виникло взаємне почуття кохання. Нам відомі декілька листів гетьмана до дівчини, сповнених щирсердною повагою й любов'ю до своєї коханої. Напевно, Мотроні хотілося стати її гетьманшею, як і її матері Любові Федорівні, яка про це постійно мріяла, спокуючи чоловіка писати доноси на Мазепу. Як би там не було, та батьки були проти стосунків Івана Мазепи й Мотри. І щоб не доводити цих взаємин до ще більшого скандалу, в 1707 році дівчину видають заміж за полковника Війська Запорозького Семена Чуйкевича.

Коли Чуйкевич служив у війську Мазепи, Мотрона з матір'ю перебували в фортеці Батуріна. 1708 року вони опинилися в облозі, коли російськй війська штурмували фортецю. На той час уже було відомо, що Іван Мазепа перейшов на бік шведів, а батька Мотрони Василя Кочубея було страчено в Білій Церкві. Про це знав командувач військами під Батуріном Олександр Меншиков. Захисники фортеці мужньо відбивали атаки росіян. І тільки через зраду одного з козаків, який служив у війську ворогів (він показав підземний хід у фортецю), столицю Гетьманщини вдалося захопити.

## Двічі в полоні росіян

Почалася жорстока розправа із захисниками й жителями міста. Майже всі були страчені. Мотрона з матір'ю потрапили в полон до стану Олександра Меншикова. Дізнавшись, хто вони, він відправив їх до найближчого монастиря. Звідти Мотрона з матір'ю дісталися до села Жуки, що під Полтавою. Це село Любов Федорівна отримала як придане від батька — полтавського полковника Федора Жученка. Потім

Мотрона вирушила до чоловіка, який тоді служив у війську Івана Мазепи. При ній завжди був її вірний слуга Опанас, немолодого віку чоловік, який постійно піклувався про свою пані.

У результаті перемоги російських військ у Полтавській битві в червні 1709 року Мотрона з чоловіком потрапляють у полон до росіян. Спеціально призначений сержант представляє поважних мазепинців цареві Петру: «Ось полковник Чуйкевич і його жона Мотрона Кочубей». — «Обох на палю», — махнув рукою Петро. До царя підійшов Шереметьєв і промовив: «Це дочка того Кочубея, який поклав голову на колоду за вашу честь». — «Тоді помилувати. Під арешт, а там побачимо». Пізніше був суд, за рішенням якого Чуйкевича відправили до Сибіру, де він і помер, а Мотроні було дозволено вирушити додому. Але куди ж їй податися? Маєток під Батуріном у Гончарівці зруйновано, у селі Жуки — розграбовано, тому за порадою чоловіка вона поїхала до його батьків у Ніжин. Батько Семена Чуйкевича був суддею Ніжинського полку й мав добротну садибу. У цій родині Мотрона і прожила останні роки свого життя.

## Зустріч Івана Мазепи й Мотрони Кочубей у Диканьці, які описує Олександр Пушкін, не могло бути

У 1735 році Мотрона Кочубей пішла в Ніжинський жіночий монастир ігуменею під іменем Меланія. Через три роки у віці 48 літ вона помирає. Там же, у Ніжині, на монастирському кладовищі й була похована. Тобто Мотрона ніколи не була в Диканьці й навіть не знала, де вона знаходиться. Хоч, можливо, колись і чула від батька про те, що вони мають землі на Полтавщині. У 1704 році генеральному судді Василю Кочубею гетьман Іван Мазепа за вірну службу виділив великі земельні угіддя із селом Диканька. Тоді Мотроні було 16 років. На той час Кочубей жили в селі Гончарівка біля Батуріна, саме там відбувався її відомий любовний роман, отже, їй було не до Диканьки. Відтак зустріч Івана Мазепи й Мотрони Кочубей у Диканьці, як описує Олександр Пушкін, не могло бути.

Минули роки. Тільки з 1785 року за нащадків Василя Кочубея Диканька почала розбудовуватися. А це майже через 50 років після смерті Мотрони. Найактивнішим забудовником Диканьки став онук Василя Кочубея — Віктор Кочубей.

Іще зі шкільних років ми дізнаємося про кохання Мотрони Кочубей та Івана Мазепи з поеми Олександра Пушкіна «Полтава». Та поет зовсім не так описує події тих часів, як було насправді. Багато подій не збігаються з описаними в поемі. Він користувався не дуже достовірними джерелами — то були переважно розповіді ді-

тей та онуків Кочубея, які знали про ті події зі слів батьків. Архівними ж матеріалами Олександр Пушкін, напевно, не користувався. Врешті-решт поет писав не історичну поему, а художній твір, де можливі домисли. Поема «Полтава» — це високохудожній твір, який читається з цікавістю.

## Олександр Пушкін у Диканьці бачив портрет Мотрони Кочубей

Те, як Олександр Пушкін описав маєток Василя Кочубея в Диканьці та образ Мотрони (у поемі вона названа іменем Марія), свідчить, що поет був у Полтаві, але нині ми не маємо про це ні документальних підтверджень, ні спогадів сучасників. 1820 року, ідучи до Петербурга із заслання в Одесі, Олександр Пушкін відвідав Полтаву і, напевно, родину Кочубеїв у Диканьці, де милувався чарівною красою Мотри, зображеної на портреті невідомого художника. Довгі роки Олександр Пушкін тримав у пам'яті образ Мотрони, який заповнив його уяву. У 1828 році він пише поему «Полтава», а це через 8 років після того, як відвідав наше місто, і 120 літ — після подій, описаних у поемі. Ми й зараз із задоволенням читаємо в творі слова про чарівну і вродливу дівчину Мотрону:

*«Кочубей богат и горд  
Не долгогривыми конями,  
Не златом, данью крымских орд,  
Не родовыми хуторами,  
Прекрасной дочерью своей  
Гордится старый Кочубей.  
И то сказать: в Полтаве нет  
Красавицы, Марии равной.  
Она свежа, как весенний цвет,  
Как тополь киевских высот,  
Она стройна. Ее движенья  
То лебедя пустынных вод  
Напоминают плавный ход,  
Как пена, грудь ее бела.  
Вокруг высокого чела,  
Как тучи, локоны чернеют.  
Звездой блестят ее глаза:  
Ее уста, как роза, рдеют».*

Де потім подівся той портрет, невідомо, адже промайнули буремні роки революції, громадянської війни. Було знищено багато дворянських садиб, історичних документів, творів мистецтва видатних людей. Як приклад, донька Олександра Пушкіна дожила до часів радянської влади, проживаючи в Петербурзі на самоті і в злиднях. А 1919 року вона померла від голоду. Поховали її того дня, коли Анатолій Луначарський приніс їй пайок і талони. Інтелігенція, артисти, вчені зазнали репресій, як і буржуазія. Зокрема постраждали Ігор Сікорський, Сергій Рахманінов, Федір Шаліпін, Василь Каніст, родина художника Івана Айвазовського та багато інших.

## У садибі Кочубеїв у 1914 році вперше в Полтавській губернії почала діяти електростанція

Було знищено й садибу Кочубеїв у Диканьці. То був палац майже на сто кімнат із розарієм, теплицею, іподромом, парковим комплексом. Після цього в садибі Кочубеїв уперше в Полтавській губернії почала діяти електростанція. Там була велика бібліотека, в якій містився архів документів часів Богдана Хмельницького. Усе це розграбували та зруйнували полум'яні революціонери. Палац розібрали до фундаменту. Нині на тому місці збереглися до наших днів чотири об'єкти: Триумфальна арка, Миколаївська церква, бузковий гай і ряд дубів (залишилося чотири). Така наша історія. У «Вікіпедії» вказано, що в Мотроні було двоє дітей. Це черговий «фейк», адже підтвердження цього немає в жодних дослідженнях істориків. Мотрона з чоловіком прожили всього шість років і за цей час, імовірно, не встигли народити дітей. Тим паче, що вона була активним учасником воєнних подій того часу.

## Чому полтавські краєзнавці вирішили, що Мотрона Кочубей була в монастирі під Полтавою й там померла?

Коли ознайомишся із життєвим шляхом Мотрони Кочубей, виникає запитання: чому наші полтавські краєзнавці вирішили, що Мотра була в монастирі під Полтавою й там померла? Така думка вважалася правильною й була опублікована в багатьох нарисах та книгах, виданих у Полтаві.

А скринька не була й замкнена. 1910 року виходить книга «Історія України-Руси» Миколи Аркаса. У ній Полтавській битві присвячена одна сторінка. Саме там розміщений невеликий малюнок, на якому зображена на пагорбку могила за хрестом. А під малюнком підпис: «Могила Мотрони Кочубей (біля Полтави)». У тексті сказано, що вона була в Пушкарівському монастирі, де й померла. І цього було достатньо, щоб ми вважали, що Мотрона Кочубей похована під Полтавою. Та, як було сказано вище, Мотрона ніколи там не була. Та чи могла вона, 21-річна вродлива дівчина, після Полтавської битви піти в монастир? До того ж вона звикла жити в достатку і з прислугою.

Тож розберемося, чи можна вірити розповіді Миколи Аркаса про Мотрону в книзі. Микола Аркас — письменник, краєзнавець, композитор (написав оперу «Катерина»), служив морським офіцером. Вони з батьком все життя збирали книги й мали бібліотеку, що налічувала понад три тисячі примірників. На початку ХХ століття виходило все більше журналів, газет, книг на історичну тематику. Ось таким чином Микола Михайлович знаходив інформацію. Він не був істориком чи дослідником, як Михайло Грушевський. А щоб писати історичні книги, потрібно багато працювати з архівними документами. Наприкінці книги «Історія України-Руси» подано понад 20 історичних неточностей. А взагалі твір Миколи Аркаса — це перша масова книга з історії України, видана українською мовою й перевидана десятки разів.

Під час відбудови гетьманської столиці Батуріна біля виходу з фортеці встановлено невеликий пам'ятник-обеліск, присвячений кохання Івана Мазепи й Мотрони Кочубей із висіченими словами з листа гетьмана до коханої. Пробачте, мої колеги-краєзнавці, що розчарував вас, доводячи, що Мотрона Кочубей ніколи в Диканьці не була й похована вона не в Полтаві, а в Ніжині. Цього висновку я дійшов, вивчаючи багато історичних матеріалів, зокрема дослідження того періоду історика Тетяни Таїрової-Яковлевої, дослідника Наталії Яковенко, а також чотиритомне видання історичних повістей Богдана Лепкого, де він художньо, але детально описує життєвий шлях Івана Мазепи й усі історичні події того часу. Крім того, зараз подається безліч історичного матеріалу про той час у засобах масової інформації, за яким я слідкую, а важливі свідчення залишаю в своєму архіві.

Володимир ХАЛІМОН,  
почесний краєзнавець України